TÜRKİYE' DE CAMİ TASARIMI VE UYGULAMASI SÜRECİ; "SACİT ATEŞ CAMİ" ÖRNEĞİ

SEMİH GÖKSEL YILDIRIM
Yrd. Doç. Dr., İstanbul Arel Üniversitesi, Mimarlık Bölümü, semihyildirim@arel.edu.tr

Özet

Günümüzde nüfus artış hızına bağlı olarak hızla gelişen kentlerimizde, ibadet mekanı ihtiyacı geçmiş dönemlere göre artmıştır. Dernekler veya şahıslar tarafından günümüzde yaptırılmakta olan, Selçuklu ve Klasik Osmanlı dönemi camilerine benzetilmeye çalışılan örneklerin günümüz gereksinimlerini ne kadar karşıladığı tartışma konusudur.

Günümüzde bina taşıyıcı sistem çeşitliliği ve imkânlarının geçmiş yüzyıllardan daha fazla olması, modern cami tasarımlarında çeşitliliği ve tasarım esnekliğini arttırmakta ve birbirinden çok farklı çözümler geliştirilmektedir. Ancak fiziksel olarak ihtiyacı karşılayan modern cami örneklerinin simgesel olarak ihtiyacı ne kadar karşıladığı değerlendirilmelidir.

Klasik Osmanlı Cami' nde kullanılan yoğun süsleme ve detayların, günümüzde yapılmaya çalışılan benzeri camilerde de, yaptıran dernek veya şahıslar tarafından talep edilmesi sonucunda, farklı malzeme, renk ve desenlerin birbiri ile uyumu sorunu ortaya çıkmakta ve günümüzdeki uygulamalara ilişkin, en az caminin mimari tasarımı ve kütlesel düzeni kadar iç dekorasyonu da çözülmesi gereken bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

Camilerin projelendirme süreci; ön tasarım, ruhsat projesi ve uygulama detayları olarak değerlendirilmektedir. Dernekler veya şahıslar tarafından yaptırılan camilerde ön tasarım ve ruhsat projesi için genellikle bütçe düşünülmemektedir. İnce işlere ilişkin uzman firmaların veya zanaatkârların işverene teklif verme aşamasında, fiyat tekliflerini neye göre, hangi projeye göre yapacaklarını işverene sormalarından dolayı, yaptıran dernek veya şahıslar, detay projelerine ihtiyaç duyabilmekte ve uygulama denetimini mimardan veya inşaat mühendisinden isteyebilmektedirler. Bu sebepten dolayı, proje için bütçe ayrılacak ise, yalnızca, uygulama detayı projelerine ve uygulama denetimine bütçe ayrılmaktadır.

Bu bağlamda, İstanbul Beylikdüzü' nde 2002 yılında inşaa edilen "Sacit Ateş Cami" tasarımı ve uygulama süreci bu çalışmada incelenmektedir. Mimari tasarımı Semih Göksel Yıldırım tarafından gerçekleştirilen "Sacit Ateş Cami" Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi izlerini taşımaktadır. "Sacit Ateş Cami" nin tasarımında fiziksel ve simgesel ihtiyaçları karşılaması bakımından, Selçuklu ve Klasik Osmanlı Dönemi Camileri ve modern cami örnekleri dışında bir ara çözüm arayışına gidilmiştir. Hem yapım metodu olarak kolaylık sağlayan, hem de iç mekanda kubbemsi kabuk görüntüsü veren, çatılı bir üst örtüsü olan bir cami düşünüldüğünde, mimari kimlik olarak Birinci Ulusal Mimarlık dönemi izlerini taşıyan bir yapı tasarımı denenmiştir. Betonarme taşıyıcı sistem kullanılarak, nervürlü döşemeler ile teras çatılar oluşturulmuş, yapıya ilişkin plan ve cephe düzeni L kolonlar ile şekillendirilmiştir. Çalışmada örnek olarak ele alınan caminin çevre ile ilişkisine, strüktür ve kabuk özelliklerine, dışta ve içte kullanılan simgesel öğelere, malzeme seçim kriterlerine yer verilmektedir.

Yapım yönetimi açısından projelendirme sürecine ve uygulama denetimine değinilmektedir. Diğer cami uygulamalarında olduğu gibi "Sacit Ateş Cami" tasarımı sürecinde de mimari projeler, detayları ile tam olarak tamamlanamadan inşaatına başlanmıştır. Sunulan cami özelinde, ön tasarım ve ruhsat projeleri sonrasında inşaat uygulamasına paralel olarak uygulama detayı projeleri hazırlanmıştır. Yapım yönetimi açısından sadece uygulama detayı projeleri ve uygulama denetimi için bütçe ayrılmıştır.

Çatılı üst örtünün yapım kolaylığı olması, yapı olarak fiziksel ihtiyacı karşılaması, simgesel ihtiyaca yönelik olarak da, toplumun algısından çok uzak bir yapı olmaması bakımından, "Sacit Ateş Cami" benzeri (kopyası) camiler daha sonraları inşaa edilmiştir. "Sacit Ateş Cami" ne benzetilmeye çalışılan camiler üzerinden, fiziksel ve simgesel olarak "Sacit Ateş Cami" nin günümüz gereksinimlerine ne kadar cevap verebildiği, değerlendirilmesi gereken bir süreçtir.

Anahtar Kelimeler: günümüz cami mimarisi, cami mimarisinde tasarım, cami strüktürü, Sacit Ateş Cami

Giriş

"Sacit Ateş Cami" İstanbul ili Beylikdüzü ilçesinde 242 ada, 3 parselde, 2915 m^2 arsa üzerinde (enlem; 41° 0'1.35"K, boylam; 28°39'26.08"E) konumlanmaktadır (Şekil 1) [1]. Temeli Nisan 2001' de atılmış olup, 2002 yılı sonunda yaklaşık 20 ayda inşaası tamamlanmıştır. Yapının tamamı işveren tarafından kendi arsası üzerine yaptırılmış olup, camiye kendi adını vermiştir. Yapının mimari tasarımı ve uygulama detayları, Mimar Semih Göksel Yıldırım tarafından gerçekleştirilmiş olup, caminin girişindeki mermer kitabeye mimarının ismi yazılmıştır. Semt cami niteliğindeki yapı, toplamda 1994 m^2 inşaat alanına sahiptir. Bunun 732 $m^{2'}$ si alt kat, 732 $m^{2'}$ si zemin kat ve 530 $m^{2'}$ si üst kat bayanlar mahfilinden oluşmaktadır. Tek minareli caminin konstrüksiyonu betonarme olup, arsanın geometrisi ve boyutlarından dolayı dış revaklar bulunmamaktadır. Arsanın doğu tarafında alt meydanda bir aşevi bulunmaktadır. "Sacit Ateş Cami" ne en yakın cami yaklaşık 1 km mesafede olup, bu çalışmada, lokasyona ve konut yoğunluğuna bağlı fiziksel alan ihtiyacı kapsam dışında tutulmaktadır. Konut alanları içerisinde konut yoğunluğuna bağlı fiziksel alan ihtiyacı ayrı bir çalışma ile değerlendirilmelidir.

Şekil 1. Projenin konumu

1. Çevresel Fakörler ve Mimari Tasarıma İlişkin Veriler

Yapının ön tasarımı aşamasında mahalle sakinleri tarafından Klasik Osmanlı dönemi kubbeli cami yapılmaması yönünde talepler gelmiştir. Bu taleplere olumlu bakan işveren, yapının kubbesiz olmasını kabul etmiş, ancak toplumun ve kendi algısından da uzak olmayan bir cami yapılmasını istediğini belirtmiştir. Bu iki tasarım parametreleri değerlendirildiğinde, toplumun cami algısından çok uzak olmayan çatılı bir cami formunun bir ara çözüm olarak denenebileceği ve talep edilen fiziksel ve simgesel ihtiyaçların Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi izlerini taşıyan bir yapı ile karşılanabileceği öngörülmüştür (Şekil 2) [2] [3] [4] [5]. Kare planlı yapı dokuz modül olarak tasarlanmış, eğik plaklar ile kubbemsi kabuk elde edilmiş ve ayrıca teras çatılar ile kütlesel hareket sağlanmaya çalışılmıştır [6]. Plan düzleminde ihtiyaç duyulan kütlesel hareket ise, strüktürel olarak yapıyı deprem kuvvetleri karşısında burkulmalara karşı daha rijit kılacak L kolonların kullanılması ile sağlanmıştır. Kıble aksında L kolonlar ile oluşturulan çıkıntılar, caminin girişini ve mihrap duvarını vurgulamaktadır (Şekil 3).

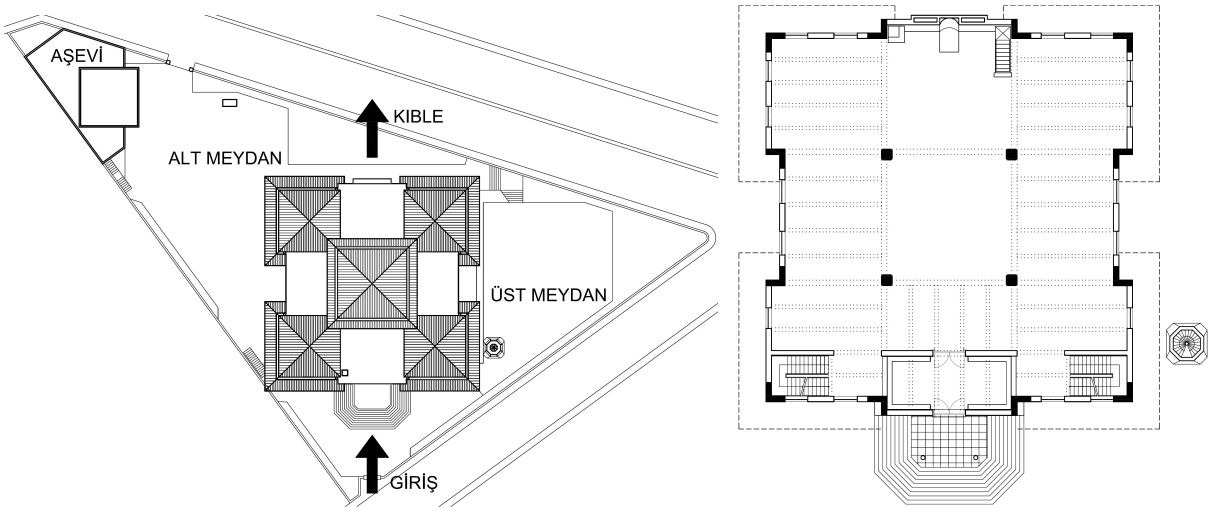

Şekil 2. Yapının arazi üzerinde konumlanışı ve zemin kat planı

Kubbemsi kabuk olarak tanımlanabilecek çatılı formun keskin köşeleri iç mekânda plakların birleşim hatlarında ikincil düzlemler oluşturularak yumuşatılmaya çalışılmıştır. Teras çatı olan modüllerin nervür döşemeleri iç mekânda, dekoratif amaçlı olarak kasetlere dönüştürülmüştür. Strüktürel olarak açıklık geçmek amacıyla kemere ihtiyaç duyulmamasına karşın, simgesel ihtiyacı karşılaması için betonarme imalatları sonrası dekoratif amaçlı olarak iç mekânda kemerler oluşturulmuştur. Merkezi ana kabuk, yan kabuklara göre yükseltilerek, hem merkezi kabuk olması vurgulanmış, hem de üst aydınlatma sağlanmıştır. Dış mekândaki saçaklar betonarme konsol olarak çalışmakta olup, payandalar dekoratif amaçlı kullanılmıştır. Eğik çatılardaki yağmur suları için, saçaklarda gizli dereler oluşturulmuş ve bina köşelerine yerleştirilen yağmur iniş boruları ile tahliye edilmektedir. Saçak yüzeylerindeki yağmur suları için ise, dere, oluk veya yağmur iniş borusu düzenlenmemiştir. (Şekil 3) (Şekil 4) (Şekil 5).

Şekil 3. Yapının genel görünümü

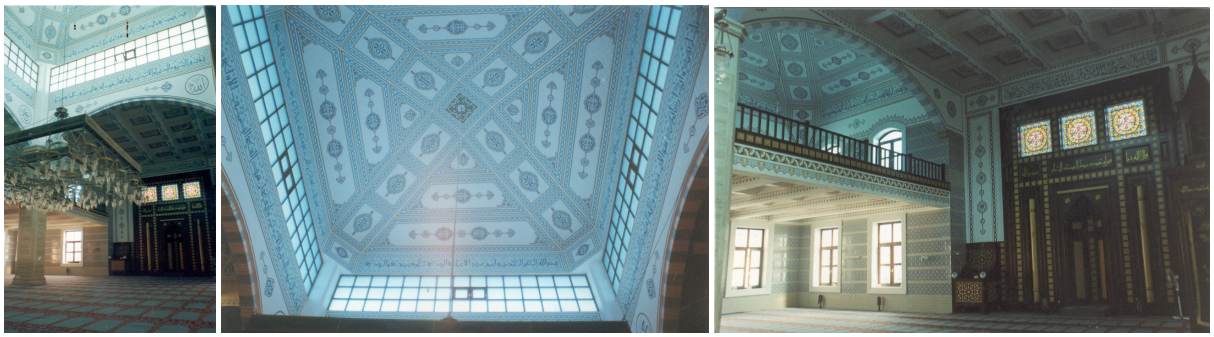

Şekil 4. Yapının iç mekan görünümü

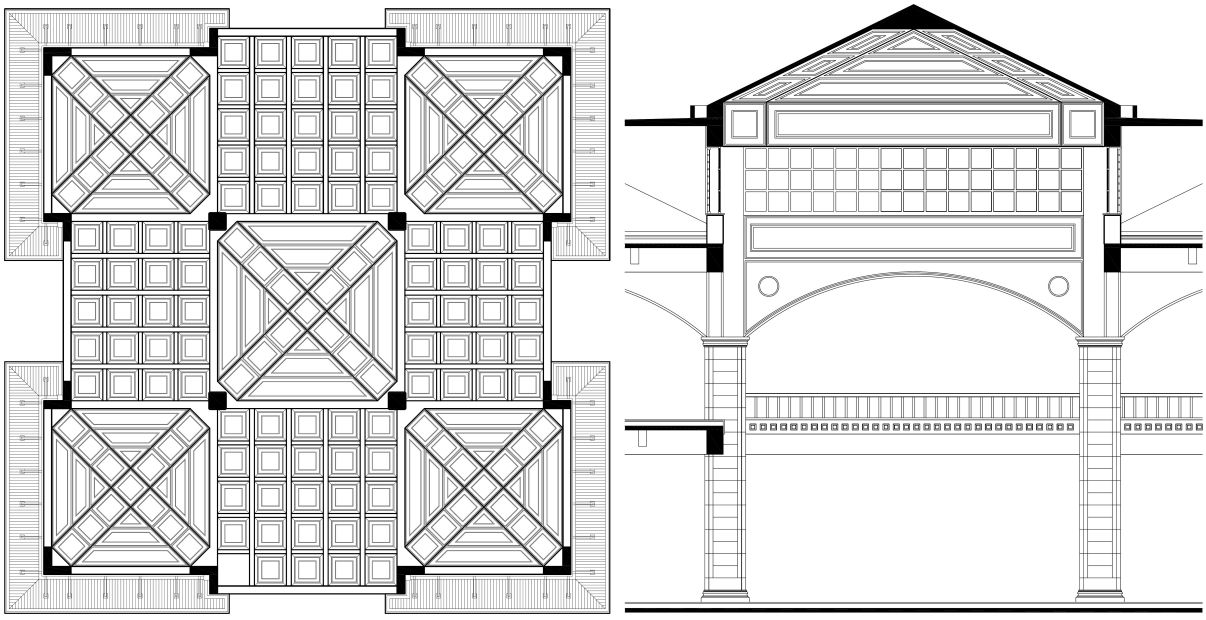

Şekil 5. Tavan planı ve ana kabuğa ilişkin kesit

İç mekânda olduğu gibi, dış mekanda da, strüktürel olarak ihtiyaç duyulmamasına karşın, simgesel ihtiyacı karşılaması bakımından alt kat ve üst katlarda kemerli pencereler kullanılmıştır. Cephe kaplaması olarak mekanik bağlantı ile tespitli kırmızı ve beyaz renkte kumtaşı nitelikli Ünye taşı kullanılmıştır. İnsan sirkülasyonunun yoğun olduğu yapının girişinde ise, mermer cephe kaplaması hem mekanik bağlantı ile tespitli olarak hem de arkası harç dolgu ile uygulanmıştır (Şekil 6).

Şekil 6. Dış cephe kaplaması

2. İç Mekânda Kullanılan Malzemelerin Renk ve Desen Uyumu

İşveren tarafından, iç mekânda alışılandan çok farklı tasarımlara gidilmemesi yönündeki talep ile standart kullanılan desen ve renklerin mümkün olduğunca uyumlu olmasına çalışılmıştır. Dolayısıyla, yapının iç mekânında kullanılan malzemelerde ortak ana renk olarak turkuaz ve mavi renkler seçilmiştir. Tavanda zincir deseni ile bölümlemeler yapılmış ve ana ve yan kabuk kiriş alınlarındaki yazı karakteri kufi yazı karakteri olarak tercih edilmiştir. Ana kabuk altında bulunan üst aydınlatma pencerelerinde turkuaz renkte buzlu cam kullanılmıştır. Duvarda uygulanan çini içerisinde 10x10 cm boyutlu seramik ile bölümlere ayrılmıştır (Şekil 7). Farklı malzemelerdeki renk ve desen karakterlerinde mümkün olduğunca uyum sağlanabilmesi amaçlanmıştır. (Şekil 8).

Şekil 7. İç mekanda kullanılan desen ve renk seçimleri (halı, duvar seramiği, tavan süslemesi, vitray)

Şekil 8. İç mekânda kullanılan desen, renk ve süslemelerin birbiri ile uyumu

3. Mihrap Duvarı Tasarımı

Ahşap mihrap caminin mimarı tarafından tasarlanmış olup, mihrap duvarı olmasından dolayı, zemin kat pencerelerinde kullanılan vitraydan farklı olarak revzen kullanılmıştır. İç mekânda bulunan mihrap boyutları dış cepheye de aynı şekilde yansıtılmış ve vurgulanmaya çalışılmıştır (Şekil 9).

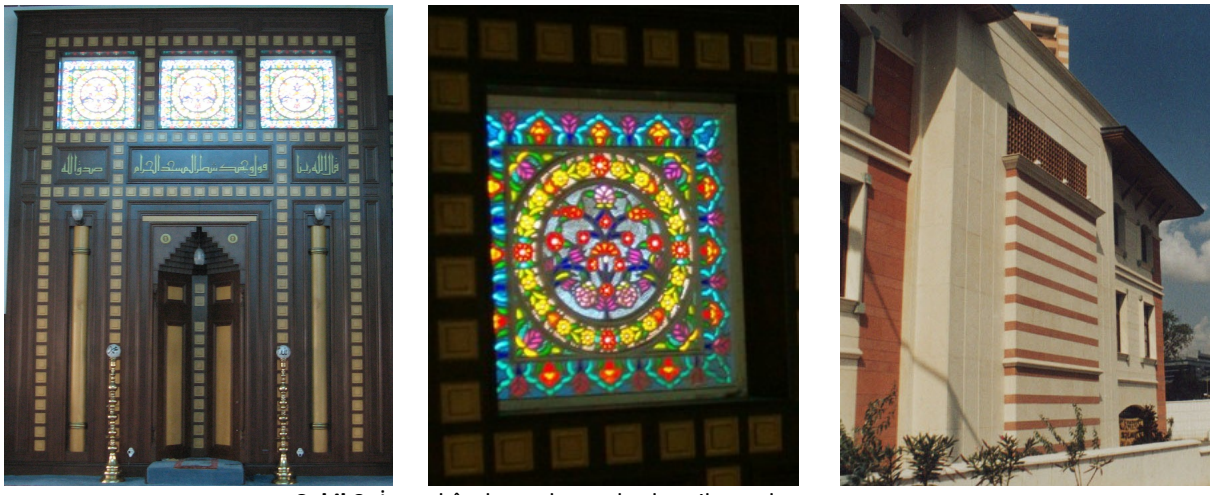

Şekil 9. İç mekânda ve dış cephede mihrap duvarı tasarımı

4. Yapım Yönetimi Açısından Projelendirme ve Uygulama Süreci

Yapıya ilişkin ön tasarım kısıtlı sürede tamamlanmış, yapının boyutlarının tespiti ve formun belirlenmesi sonrasında inşaat mobilizasyonu, hafriyat ve temel hazırlıkları Nisan 2001' de başlamıştır. Mimari ve statik betonarme projeleri paralel yürütülerek ruhsat projeleri elde edilmiş, ilgili meslek odaları ve yerel belediyeden onaylar alınmıştır. Uygulama detayları ise, yapının temelinin atılması ve betonarme karkas inşaatın ilerlemesine paralel olarak hazırlanabilmiştir. Uygulama detayları, uygulama denetimi ile paralel yürütülmüştür. Tüm bu süreçte, dernekler ve şahıslar tarafından yaptırılan diğer camilerin çoğunda görüldüğü gibi, bu projede de ön tasarım ve ruhsat projesi için bütçe düşünülmemiştir. Bunun nedeni, dernekler ve şahıslar tarafından yaptırılan camilerde, genellikle, araziye sözde uygun bir projenin benzerini (kopyasını) farklı kaynaklardan temin edebilecekleri düşüncesidir. Dolayısıyla, proje tasarım süreci profesyonel bir zemine oturmamaktadır. Talep olmadığı için arz da gerçekleşmemekte, mimarlar da cami tasarımı sürecine genellikle uzak durmaktadırlar.

Ancak, ince işlere ilişkin uzman firmaların veya zanaatkârların işverene teklif verme aşamasında, fiyat tekliflerini neye göre, hangi projeye göre yapacaklarını işverene sormalarından dolayı, yaptıran dernek veya şahıslar, detay projelerine ihtiyaç duyabilmekte ve uygulama denetimini mimardan veya inşaat mühendisinden isteyebilmektedirler. Bu sebepten dolayı, proje için bütçe ayrılacak ise, yalnızca, uygulama detayı projelerine ve uygulama denetimine bütçe ayrılmaktadır. Dolayısıyla, yapım yönetimi açısından burada sunulan proje özelinde sadece uygulama detayı projeleri ve uygulama denetimi için bütçe ayrılmıştır. Uygulama denetimi, yapılan işlerin kalite kontrolü ve hakkediş kontrolü şeklinde işveren tarafından yapının tasarımcısı mimarından istenmiş ve gerçekleşmiştir. Betonarme imalatları, sorumlu inşaat mühendisinin her aşamadaki kontrolü ve onayı ile ilerlemiştir. Çatılı formun uygulama kolaylığı sağlaması ve hızlı yapılması, olumlu karşılanmış, yapı formu benimsenmiştir.

5. "Sacit Ateş Cami" Benzeri (Kopyası) Camiler

Çatılı üst örtünün yapım kolaylığı olması, yapı olarak fiziksel ihtiyacı karşılaması, simgesel ihtiyaca yönelik olarak da, toplumun algısından çok uzak bir yapı olmaması bakımından, "Sacit Ateş Cami" benzeri (kopyası) camiler daha sonraları inşaa edilmiştir (Tablo 1). Tablo 1' de belirtilen örneklerin tamamı 2002 yılı sonrasında farklı mimarların imzası ile inşaa edilmiş olup, yalnızca Büyükçekmece Tepekent' te bulunan "Fatih Sultan Mehmet Cami" (Tepekent Cami) ' nin uygulama detayları ve uygulama denetimi "Sacit Ateş Cami" nin mimarı tarafından gerçekleştirilmiş, aynı proje üzerinde yeniden çalışma imkanı bulunarak imkanlar dahilinde geliştirilmeye çalışılmıştır.

Günümüzde yeni yapılacak camiler için ihtiyaç duyulan projeler, genellikle var olan camilerin projelerinin kopyasının temin edilmesi ile elde edilmektedir. Her ne kadar çağdaş cami tasarımı sınıflandırması içerisinde bulunmasa da, cami projelerinin hangi yollarla elde edildiğine, "Sacit Ateş Cami"' nin benzerlerinin (kopyalarının) inşaa edilmesi bir örnek teşkil etmektedir. Proje temin sürecinin yeniden tanımlanmasına ihtiyaç duyulmaktadır.

Tablo 1. "Sacit Ateş Cami" benzeri (kopyaları) lokasyonları [1].

Kodu	Bulunduğu Yeri (İlçesi)	Yapı Adı	Adresi	Koordinatlar (ref: Google Earth)	
				Enlem	Boylam
A	Bağcılar	Hacı Mehmet Cami	Hürriyet Mah. Menderes Cad. Emre Sk.	41° 1'29.64"K	28°49'48.39"E
B	Beylikdüzü	Hz. Ali Cami	Adnan Kahveci Mah. Hatay Cad.	40°59'23.31"K	28°37'41.17"E
C	Arnavutköy	Bolluca Cami	Eyüp Sultan Cad. 11. Sk. Bolluca	41°12'20.57"K	28°45'51.04"E
D	Esenyurt	Esenbahçe Cami	Cumhuriyet Mah. Nazım Hikmet Bulv.	41° 1'3.71"K	28°38'48.49"E
E	Esenyurt	Alkop Cami	Alkop San. Sit. 320. Nolu Sk. Akçaburgaz	41° 4'26.61"K	28°38'20.65"E
F	Büyükçekmece	Fatih Sultan Mehmet Cami	Türkoba mah. Atatürk Cad. Tepekent	41° 1'55.11"K	28°30'15.23"E

Sonuçlar

Yapının uygulandığı çevrede, mahalle sakinlerinin Klasik Osmanlı dönemi kubbeli cami istememeleri, işvereninde bu taleplere olumlu yaklaşması, yapının ön tasarımında belirleyici olmuştur. Ancak, işverenin, toplumun algısından çok uzak olmayan bir cami istemesi de, çağdaş cami tasarımına olanak vermemiştir. Bu iki tasarım parametresinden hareketle, bir ara çözüm gerekliliği ortaya çıkmış, fiziksel ve simgesel ihtiyacın çatılı bir cami formu ile, Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi izlerini taşıyan bir yapı ile karşılanabileceği öngörülmüştür.

Bir semt cami özelliği taşıması bakımından, çatılı üst örtünün yapım kolaylığı getirmesi yapım aşamasında olumlu karşılanmıştır. İç mekanda ise eğik plakların birleşim hatlarında ikincil düzlemlerin oluşturulması ile çatının keskin köşeleri yumuşatılarak kubbemsi kabuk elde edilmeye çalışılmıştır. Plan düzleminde L kolonların kullanılması ile hem kütlesel harekete olanak sağlanmış, hem de deprem yükleri altında oluşabilecek burkulmalara karşı yapının rijitliği artırılmıştır.

Yapının inşasına paralel olarak uygulama detayları ve uygulama denetimi yürütülmüş olup, yapım süreci boyunca teknik ve mali işlerin kontrol edebilmesi için bu yönde ihtiyaç doğmuştur.

İç mekânda kullanılan malzemelerin seçiminde renk ve desen uyumu göz önünde bulundurulmuştur. Mihrap ve mihrap duvarı tasarımı bir bütün olarak ele alınmıştır.

Çatılı üst örtünün yapım kolaylığı olması, yapı olarak fiziksel ihtiyacı karşılaması, simgesel ihtiyaca yönelik olarak da, toplumun algısından çok uzak bir yapı olmaması bakımından, "Sacit Ateş Cami" benzeri (kopyası) camiler daha sonraları inşaa edilmiştir. "Sacit Ateş Cami" ne benzetilmeye çalışılan camiler üzerinden, fiziksel ve simgesel olarak "Sacit Ateş Cami" nin günümüz gereksinimlerine ne kadar cevap verebildiği, değerlendirilmesi gereken bir süreçtir.

Bu çalışmada incelenen "Sacit Ateş Cami" nin, mimari tasarım açısından çağdaş cami mimarisi içerisinde değerlendirilemeyeceği açıktır. Ancak, Türkiye' de cami tasarımı ve uygulama sürecine ilişkin bir örnek teşkil etmektedir. Dolayısıyla, farklı denemelere, tasarım ve uygulama sürecinin gözden geçirilmesi bakımından ihtiyaç duyulmaktadır. Benzer tecrübelerden çıkacak sonuçlara göre tanımlanacak, toplumsal algı, fiziksel ve simgesel ihtiyacın karşılanması ve yapılabilirlik kriterlerine göre, günümüz Türkiye' sinde cami tasarımına ilişkin tasarım verileri şekillenebilir.

Cami tasarımına ilişkin yasal olarak bir projelendirme zemini tanımlanmış olsa da, inşaat sektöründe buna yönelik profesyonel bir zemin gerçekte oluşmamıştır. Ayrıca, yeni denemelere ve gelişmelere açık olarak, çağdaş cami tasarımı ve uygulaması sayısı da Türkiye' de çok sınırlıdır. Bundan dolayı, cami mimarisi ve tasarımı, mimarların ve mühendislerin kendilerini gösterebilecekleri bir çalışma alanı olmaktan çok uzaktır. Oysa ki, herhangi bir konu ile ilgili her türlü gelişme, profesyonellik esasına göre rekabet ile mümkün olmaktadır. Dolayısıyla, cami projelerinin elde edilme yöntemi sorgulanıp, gelişmeye ve rekabete açık bir proje temin süreci tanımlanırsa, yeni tasarımların ve uygulamaların önü açılacaktır.

Kaynaklar

[1] Google Earth, *http://www.google.com/intl/tr/earth/index.html, alındığı tarih; 10.08.2012*
[2] Aslanoğlu, İ., 1980. Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı 1923-1938, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını*, Ankara.
[3] Yavuz, Y., 1981. Mimar Kemalettin ve Birinci Ulusal Mimarlık Dönemi, *ODTÜ Mimarlık Fakültesi Yayını*, Ankara.
[4] Sözen, M., 1984. Cumhuriyet Dönemi Türk Mimarlığı, *Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları,* Ankara.
[5] Bozdoğan, S., 2001. Modernism and Nation Building, *University of Washington Press,* Washington
[6] Eyüpgiller, K., 2007., Türkiye' de 20. Yüzyıl Cami Mimarisi, *Mimarlık dergisi, sayı 331, sayfa 20-27, TMMOB Mimarlar Odası,* Ankara.